

INFLATSIYA: IJTIMOIIY OQIBATLARI VA KAMAYTIRISH YO'LLARI

*Suhrob Omonboyev – student,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Abduvahobov Shaxzod Xolmo'min o'g'li – assistent,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada inflatsiya tushunchasi, uning turlari, sabablari va oqibatlari batafsil yoritilgan. Shuningdek, rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarning inflatsiyaga qarshi kurashishdagi tajribalari tahlil qilingan. O'zbekistondagi inflatsiyadagi vaziyat, amalga oshirilgan islohotlar va istiqboldagi ustuvor vazifalar muhokama qilinadi. Inflatsiyani kamaytirish yo'llari, jumladan, pul-kredit, soliq, byudjet siyosatini takomillashtirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va aholining turmush darajasini yaxshilash borasidagi tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Inflatsiya, ijtimoiy oqibatlar, pul-kredit siyosati, byudjet siyosati, raqobatbardoshlik, investitsiyalar, turmush darajalari, O'zbekiston.

Inflatsiya muammosi barcha davrlarda iqtisodiyotning eng dolzarb muammolaridan biri bo'lib kelgan. Ushbu tushuncha pul qadrsizlanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, u mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy hayotiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois, inflatsiya jarayonlarini tushunish va uning oqibatlarini baholash juda muhimdir.

Inflatsiya pul muomalasidagi nomutanosibliklarga olib keladigan murakkab jarayon hisoblanadi. Uning asosiy sabablari xilma-xil bo'lib, ular iqtisodiyotning turli sohalariga oid bo'lishi mumkin. Masalan, talabdagi o'zgarishlar, taklifdagi muammolar, davlat byudjeti taqchilligi, xorijiy savdo muammolari va boshqalar inflatsiyadagi narx o'zgarishlariga olib kelishi mumkin.

Inflatsiya darajasini aniqlash uchun maxsus indekslardan foydalaniladi. Ulardan eng mashhuri iste'mol narxlari indeksi (INI) bo'lib, u iste'molchilar tomonidan sotib olinadigan tovarlar va xizmatlar narxlarining o'rtacha o'zgarishini aks ettiradi. Shuningdek, ishlab chiqaruvchilar narxlari indeksi ham inflatsiyadagi o'zgarishlarni baholashda qo'llaniladi.

Inflatsiyaning turli xillari mavjud. Talabga bog'liq inflatsiya odatda iqtisodiyotdagi qizib ketish davrida yuzaga keladi va talabning ortib borishi narxlarga bosim o'tkazadi. Taklifga bog'liq inflatsiya esa ishlab chiqarish xarajatlarining oshishi tufayli yuzaga keladi va bu narxlarning oshishiga sabab bo'ladi. Importlangan inflatsiya esa xorijiy valyuta kurslarining o'zgarishi va import tovarlar narxlarining oshishi natijasida yuzaga keladi.

Shu bilan birga, inflatsiya darajasining o'zgarishi ham uning oqibatlariga ta'sir qiladi. Arzon inflatsiya (odatda 3-5% atrofida) iqtisodiyotga unchalik katta ta'sir ko'rsatmaydi va ba'zan hatto ijobiy rol o'ynashi mumkin. Lekin yuqori inflyatsiya darajasi (10% va undan yuqori) jiddiy muammolarga olib keladi va butun iqtisodiy jarayonlarni izdan chiqarishi mumkin.

Inflatsiyaning asosiy belgisi bu narxlarning oshib borishidir. Shu bois, inflatsiyadagi narx o'zgarishlarining sabablari va omillarini tushunish muhim ahamiyatga ega. Inflatsiyadagi narx o'zgarishlari bir qancha omillar ta'sirida yuzaga keladi.

Birinchi navbatda, inflatsiyaning asosiy sabablaridan biri talabdagi o'zgarishlardir. Agar iqtisodiyotda talabning keskin oshishi kuzatilsa, bu narxlarga bosim o'tkazadi va ularning oshishiga olib keladi. Talabdagi bunday o'zgarishlar turli omillar ta'sirida yuzaga kelishi mumkin, masalan, aholi daromadlarining oshishi, kreditlarga qo'shimcha ehtiyoj paydo bo'lishi va hokazo.

Ikkinchidan, taklifdagi muammolar ham narx o'zgarishlariga sabab bo'lishi mumkin. Agarda ishlab chiqarish xarajatlari oshsa, ishlab chiqaruvchilar bu xarajatlarni qoplash uchun narxlarni oshirishga majbur bo'ladilar. Xarajatlarning oshishi esa xom ashyo, energiya manbalari, transport xizmatlarining qimmatlashishi, ish haqi va soliqlarning oshishi kabi omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin.

Uchinchidan, importlangan inflatsiyadagi narx o'zgarishlari ham muhim rol o'ynaydi. Xorijiy valyuta kurslarining o'zgarishi va import tovarlar narxlarining oshishi mahalliy narxlarga ta'sir qiladi. Aynan shu narx o'zgarishlari importlangan inflatsiyaga olib keladi.

Bundan tashqari, davlat siyosati va byudjet taqchilligi ham narxlarga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, davlat tomonidan subsidiyalarning bekor qilinishi yoki soliqlarning oshirilishi narxlarga o'z ta'sirini o'tkazadi. Shuningdek, byudjet taqchilligini qoplash uchun davlat tomonidan pul emissiyasi kuchaytirilishi ham inflatsiyani keltirib chiqaruvchi sabablardan biri hisoblanadi.

Yana bir muhim omil bu raqobat darajasi va bozor tuzilmasi bo'lib, monopollashgan bozor sharoitida narxlar oshishi ehtimoli yuqori bo'ladi. Demak, raqobat muhitining mavjudligi inflatsiyadagi narx o'zgarishlarini kamaytirish uchun muhim ahamiyatga ega.

Inflatsiya juda murakkab va ko'p qirrali hodisa bo'lib, u turli sabablarga ko'ra yuzaga kelishi mumkin. Shuning uchun, inflatsiyadagi narx o'zgarishlarining xususiyatlarini yaxshiroq tushunish maqsadida uni turli turlarga ajratish qabul qilingan. Asosan, uch asosiy tur: talabga bog'liq inflatsiya, taklifga bog'liq inflatsiya va importlangan inflatsiya farqlanadi.

Talabga bog'liq inflatsiya iqtisodiyotdagi qizib ketish davrida kuzatiladi. Bunda iste'mol talabi keskin o'sadi va bu narxlarga bosim o'tkazadi. Talabdagi bunday o'sish

turli omillarga bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan, aholi daromadlarining oshishi, kreditlarga ehtiyojning ortishi, byudjet xarajatlarining ko'payishi va hokazo. Natijada, tovarlar va xizmatlarga bo'lgan talabning ortib borishi narxlarning ham oshishiga sabab bo'ladi.

Taklifga bog'liq inflatsiya esa ishlab chiqarish xarajatlarining oshishi natijasida yuzaga keladi. Bunda xom ashyo, energiya manbaalari, transport xizmatlari, ish haqi va soliqlarning oshishi ishlab chiqaruvchilarga qo'shimcha xarajatlar yuzaga keltiradi. Ishlab chiqaruvchilar esa bu xarajatlarni qoplash uchun tovarlar va xizmatlar narxlarini oshirishga majbur bo'ladilar.

Importlangan inflatsiya esa xorijiy valyuta kurslarining o'zgarishi va import tovarlar narxlarining oshishi natijasida yuzaga keladi. Aynan import tovarlar narxlarining oshishi mahalliy narxlarga ta'sir ko'rsatib, umumiy inflyatsiya darajasining oshishiga olib keladi. Bunday vaziyat, asosan, ochiq iqtisodiyotlarda kuzatiladi, chunki ular import tovarlariga katta qaram bo'ladi.

Shu bilan birga, amaliyotda ko'pincha inflatsiyaning turli turlari bir vaqtning o'zida kuzatilishi mumkin. Masalan, talabga bog'liq inflatsiya va taklifga bog'liq inflatsiya bir-biriga ta'sir qilishi mumkin. Yoki taklifga bog'liq inflatsiya importlangan inflatsiyaga qo'shilishi mumkin. Shuning uchun, inflatsiyadagi narx o'zgarishlarining sabablarini aniq aniqlash va kerakli choralarni ko'rish uchun uning turlarini farqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Inflatsiya nafaqat iqtisodiy jarayonlarga, balki jamiyatning ijtimoiy hayotiga ham jiddiy ta'sir ko'rsatadi. Narxlarning oshishi bilan bog'liq bu hodisa aholining turli qatlamlariga turlicha ta'sir etadi va uning salbiy ijtimoiy oqibatlari katta ahamiyatga ega.

Birinchi navbatda, inflatsiya aholining real daromadlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Agar ish haqi va nafaqalar inflyatsiya sur'atidan orqada qolsa, bu aholining xarid qobiliyatini pasaytiradi va ularning turmush darajasining yomonlashuviga olib keladi. Ayniqsa, kam daromadli oilalar uchun bu muammo jiddiy ahamiyatga ega, chunki ular daromadlarining katta qismini eng zarur tovarlar va xizmatlarga sarflashga majbur bo'ladilar.

Inflatsiya iste'mol va jamg'armalar o'rtasidagi muvozanatga ham ta'sir qiladi. Narxlar oshganda aholi jamg'armalarni kamaytirishga majbur bo'ladi, chunki ularning xarid qobiliyati pasayadi. Bu esa investitsiyalar darajasining pasayishiga olib keladi va iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Bundan tashqari, inflatsiya ijtimoiy adolatsizlik va kambag'allikning kuchayishiga ham sabab bo'ladi. Narxlar oshganda kam daromadli oilalar yanada qiyin ahvolga tushadi va ular bilan yuqori daromadli oilalar o'rtasidagi tafovut yanada kengayadi. Bu esa jamiyatdagi ijtimoiy ziddiyatlarni kuchaytirishga olib keladi.

Yana bir muhim oqibat bu inflatsiyaning ishsizlik darajasiga ta'siridir. Yuqori inflatsiya sharoitida ishlab chiqarish xarajatlari oshadi va bu korxonalarni ishchi kuchini qisqartirish va ishsizlik darajasining oshishiga majbur qiladi. Ishsizlik esa o'z navbatida aholining turmush darajasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Umumiy holda, yuqori inflatsiya jamiyat uchun jiddiy muammo hisoblanadi va uning oqibatlari nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy sohada ham sezilarli bo'ladi. Shuning uchun inflatsiyadagi narxlarning o'sishini nazorat qilish va uni barqaror darajada ushlab turish muhim vazifa hisoblanadi.

Inflatsiya muammosi jahon miqyosida keng tarqalgan bo'lib, uning oldini olish va uni boshqarish ko'plab mamlakatlar uchun asosiy vazifalardan biri bo'lib kelmoqda. Turli davlatlar tomonidan inflatsiyaga qarshi kurashishda qo'llanilgan usullar va yondashuvlarni o'rganish juda muhim ahamiyatga ega, chunki bu tajribalardan foydalanish orqali inflatsiyani boshqarish borasida samarali yechimlar ishlab chiqish mumkin.

Rivojlangan mamlakatlar tomonidan inflatsiyaga qarshi kurashda amalga oshirilgan samarali chora-tadbirlarni keltirishimiz mumkin. Masalan, AQSh va Yevropa Ittifoqi mamlakatlari pul-kredit siyosatidan keng foydalanishgan. Markaziy banklar tomonidan foiz stavkalarini qayta ko'rib chiqish va moliyaviy bazorlarni nazorat qilish orqali inflatsiyani boshqarish mumkin bo'lgan.

Bundan tashqari, ayrim mamlakatlarda byudjet siyosati ham inflatsiyaga qarshi kurashishda asosiy rolni o'ynagan. Masalan, Buyuk Britaniya hukumati davlat xarajatlarini qisqartirib, byudjet taqchilligini kamaytirish orqali inflyatsion bosimni pasaytirgan.

Yaponiya esa uzoq yillar davomida pastroq inflatsiya muammosi bilan kurashgan va bu borada importni tartibga solish, xomashyo va energiya manbalarini diversifikatsiya qilish kabi chora-tadbirlarni amalga oshirgan.

Rivojlanayotgan mamlakatlar tajribasi ham diqqatga sazovordir. Koreya Respublikasi va Singapur kabi Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlarida inflyatsiya darajasini barqaror ushlab turish uchun ochiq iqtisodiyot siyosati amalga oshirilgan. Raqobatbardoshlikni oshirish va tashqi savdoni rivojlantirish hisobiga narxlar barqarorlashtirilgan.

Shu bilan birga, Lotin Amerikasi mamlakatlarining ayrimlari esa yuqori inflatsiya darajasini jetons qilish uchun o'tkazilgan "shok terapiyasi" tajribasi ham qiziqarlidir. Masalan, Boliviya 1985 yilda amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar natijasida inflatsiya darajasini sezilarli ravishda pasaytirish mumkin bo'lgan.

Umuman olganda, har bir mamlakatning inflyatsiyaga qarshi kurashi o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lib, bu jarayon iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy omillarga bog'liq ravishda olib borilgan. Shu sababli, xorijiy mamlakatlar tajribasini chuqur o'rganish

mamlakatimiz uchun ham amaliy ahamiyatga ega bo'lib, uni inflatsiyani boshqarish borasida qo'llash mumkin.

O'zbekiston iqtisodiy islohotlar yo'lidan bormoqda va inflatsiyani boshqarish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Mamlakatimizdagi inflatsiya darajasi oxirgi yillarda barqaror pasayish tendentsiyasiga ega bo'lmoqda, ammo uni yanada kamaytirish borasida izchil chora-tadbirlarni amalga oshirish talab etilmoqda.

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda inflatsiyaga qarshi kurashda turli yo'nalishlarda ishlar amalga oshirildi. Avvalo, Markaziy bank tomonidan amalga oshirilgan pul-kredit siyosati inflyatsiyani boshqarishda muhim rol o'ynadi. Foiz stavkalarini tartibga solish, bank tizimini mustahkamlash va valyuta kursi siyosatini oqilona yuritish orqali inflatsion jarayonlarga ta'sir ko'rsatish imkoniyati vujudga keldi.

Shu bilan birga, soliq va byudjet siyosatida ham tegishli islohotlar amalga oshirildi. Byudjet taqchilligini qisqartirish, soliqlarni optimallashtirish va davlat xarajatlarini nazorat qilish orqali inflyatsion bosimni kamaytirishga erishildi. Ayni vaqtda, subsidiyalarni bosqichma-bosqich bekor qilish ham narxlar barqarorligiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi

Bundan tashqari, iqtisodiyotni erkinlashtirish va raqobatni kuchaytirish borasidagi islohotlar ham inflyatsiyaga qarshi kurashda muhim omil bo'ldi. Tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, monopoliyaga qarshi kurashish va chet el investitsiyalarini jalb qilish narxlar barqarorlashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

Yaqin yillarda inflatsiya darajasining sezilarli pasayishiga erishilganligi bor gap. Biroq, aholi turmush darajasini yaxshilash va iqtisodiy barqaror o'sishga erishish uchun inflatsiyani yanada kamaytirish zarur.

Shu maqsadda, avvalo O'zbekiston Markaziy bankining mustaqilligini yanada kuchaytirish, uning vakolatlarini kengaytirish va pul-kredit siyosatini takomillashtirish kerak bo'ladi. Shuningdek, byudjet taqchilligini sezilarli darajada qisqartirish hamda davlat xarajatlarini optimallashtirish ham muhim vazifalardan biri hisoblanadi.

Iqtisodiy sektor ustuvor yo'nalishlarini rivojlantirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va raqobatbardoshlikni oshirish ham inflyatsiyaga qarshi kurashda o'z ahamiyatiga ega. Mahalliy xomashyo va moddiy resurslar bazasini mustahkamlash, import o'rnini qoplaydigan mahsulotlarni ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish orqali inflatsiyaga qarshi samarali kurashish mumkin bo'ladi.

Xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilish, yangi innovatsion texnologiyalarni joriy etish va kadrlar salohiyatini oshirish ham inflyatsiyani boshqarishda muhim o'rin tutadi. Buning uchun qulay sarmoyaviy muhit yaratish, sog'lom raqobat muhitini shakllantirish va inson kapitaliga e'tiborni kuchaytirish talab etiladi.

Aholi daromadlari va turmush darajasini yaxshilashga qaratilgan tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish ham muhim ahamiyatga ega. Bu borada mehnatga haq

to'lash tizimini takomillashtirish, aholini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash dasturlarini kuchaytirish va narx-navoning barqarorligini ta'minlash lozim bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA INTERNET MANBAALARI

1. G'iyosiddin Abdullayevich Safarov, Inflyatsiyaning mamlakat iqtisodiy xavfsizligiga ta'siri va uni bartaraf etish chora-tadbirlari, Academic Research in Educational Sciences, Volume 3 | issue 12 | 2022

2. Musurmankulova Gulchehra Isabekovna, Uzbekistonda inflyatsiya muammosi va unga qarshi kurash, Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan" jurnali Volume 2, issue 3, 2024. March

3. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Possibilities of Increasing the Activity of Banks in the Securities Market, Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP), Volume 02 Issue: 03/2023 ISSN: 2751-7551 (159-162)

4. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Analysis of Existing Management Mechanisms and Assessment Methods of The Bank's General Financial Risk, Journal of Intellectual Property and Human Rights, Volume:02 Issue: 05/ May-2023, ISSN:2720-6882 (227-231)

5. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Improverment of Investment Activities in the Service Sector, Journal of Innovative Studies of Engineering Science (JISES), Volume:02 Issue:03/2023 (53-58)

6. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Factors Causing Credit Risks in Commercial Banks and Their Assessment, Journal of Intellectual Property and Human, Volume:02 Issue:05/May-2023 ISSN:2720-6882 (221-226)

7. Sharipova N. D., Asadova S. D. THE ROLE OF BANKS IN THE MODERN MONETARY SYSTEM //Procedia of Theoretical and Applied Sciences. – 2023. – Т. 6. – С. 55-62.

8. Шарипова Н.Д., Чориев Я.А. СТРАХОВАНИЕ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ //International Journal of Advanced Research in Education, Technology and Management. -2023- Т.2. - С. 92-99.

9. Sharipova N. D., Jurayev I. S. THEORETICAL FOUNDATIONS OF MONETARY POLICY// INTERNATIONAL JOURNAL OF INNOVATIONS IN ENGINEERING RESEARCH AND TECHNOLOGY. – 2023. -Т. 10. -С. 171-173.

10. Sharipova N. D., Aliboyev L.Sh. THE IMPORTANCE OF ANTI-INFLATIONARY POLICY AND INFLATION TRADING IN UZBEKISTAN// INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY JOURNAL FOR RESEARCH & DEVELOPMENT. -2023. -Т. 10. -С. 92-94.

11. Tursunov, F. M. (2023). TIJORAT BANKLARIDA MASOFAVIY BANK XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH AHAMIYATI. SCHOLAR, 1(30), 75–81.
12. Tursunov Faridun Mustafoyevich. (2023). OPPORTUNITIES FOR REMOTE BANKING SERVICES TO GROW IN REPUBLIC OF UZBEKISTAN'S COMMERCIAL BANKS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(11), 4–7.
13. Каримова А.М., Махсудов О.Ш. Assessment of the Current State of the Market and Procedure For Lending to Subjects of Tourism Services of the Republic of Uzbekistan / Яшил иқтисодиёт ва тараққиёт журнали, 2023-йил, октябрь, 10-сон, 79-83.
14. Ниязов З. Д., Махсудов О.Ш. Investment attractiveness of the enterprise, as well as factors influencing its development in the economy of Uzbekistan./ Иқтисодиёт, молия ва инновациялар халқаро илмий журнали, декабрь 29, 2023 1(4) сон, 47-55.
15. Каримова А.М., Ниязов З. Д. Махсудов О.Ш. Кредитная поддержка инновационного развития / SCHOLAR 1(32) сон, ноябрь 2023, 171-179.
16. www.stat.uz - O'zbekiston Respublikasi prezident huzuridagi statistika agentligi.
17. www.wikipedia.org - Keng tarmoqli ensiklopediya.
18. www.finlit.uz - moliyaviy savodxonlik bo'yicha axborot tarmog'i.